

UDK:364.271:37.06(047.31)

Prethodno priopćenje

Primljeno: 12. 5. 2009.

Prihvaćeno: 15. 9. 2009.

NASILJE MEĐU DJECOM U DOMOVIMA ZA DJECU BEZ ODOVARAJUĆE RODITELJSKE SKRBI

Usporedba s nasiljem među djecom u školama

mr. sc. Anita JAMAN

Dom za djecu „Maestral”, Split

Podružnica „Miljenko i Dobrila”, Kaštel Lukšić

Sažetak: U radu je opisan dio rezultata istraživanja o nasilju među djecom provedenoga 2006. godine u okviru šireg istraživanja. Istraživanje je među djecom bez odgovarajuće roditeljske skrbi na području Dalmacije („Maslina” Dubrovnik, „Maestral” Split i njegova podružnica „Miljenko i Dobrila”, Kaštel Lukšić) provedeno za tri dana. Dobiveni rezultati komparirani su s raspoloživim rezultatima o nasilju među djecom u školama. Rezultati istraživanja pokazali su da je ukupno **66 posto** djece u navedenim domovima u posljednjih nekoliko mjeseci sudjelovalo u nasilju, kao žrtve (18%), nasilnici (4%) ili oboje (44%). Bile su prisutne sve vrste nasilja, i to zastupljene sljedećim redoslijedom: verbalno, psihičko, socijalno i fizičko, seksualno i materijalno. Utvrđeno je da nije bilo značajne razlike među domovima u vrstama, učestalosti ni obilježjima nasilja među djecom. S obzirom na utvrđenu prisutnost nasilja među djecom u domovima, očito je da taj problem nije moguće riješiti individualnim djelovanjima stručnjaka i da je stoga potreban sveobuhvatan preventivno-intervencijski program sa specifičnim aktivnostima, sličan UNICEF-ovu programu „Za sigurno i poticajno okruženje u školama”. Za istraživanje nasilja među djecom upotrijebljen je Olweusov upitnik Nasilnik/žrtva (Olweus, 1998.), a istraživanje je provedeno na malom uzorku od 50 djece, što ima za posljedicu ograničenje u zaključivanju i poopćivanju zaključaka.

Ključne riječi: dom za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi, nasilje među djecom u domovima, nasilje među djecom u školama, žrtva, nasilnik

UVOD

Nasilje je među djecom prema Vladinu *Protokolu o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (2003.)*: svako namjerno tjelesno ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od vršnjaka, učinjeno s ciljem povrjeđivanja, a koje se, neovisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju i koje uključuje ponavljanje istog obrasca i odražava neravnotežan odnos snaga (jači protiv

slabijih ili grupa protiv pojedinca). Nasilje i zlostavljanje uključuju različita ponašanja: *verbalno* (dobacivanje, izrugivanje, omalovažavanje, prijetnje), *socijalno* (izbjegavanje, ignoriranje, isključivanje iz aktivnosti, ogovaranje, širenje zlobnih tračeva), *psihološko* (prijeteci pogledi, praćenje, oštećivanje imovine, krađa, bacanje stvari) i *tjelesno* (guranje, rušenje, udarci). Ovakvoj podjeli društveno neprihvatljivih ponašanja potrebno je dodati i *seksualno* nasilje i zlostavljanje (uvredljivi komentari na temu seksa, neželjeni fizički kontakti i spolna dodirivanja, spolni odnos, prisila na ekshibicionizam, manualna ili oralna stimulacija genitalija, uključivanje u prostituciju, izlaganje pornografskom materijalu, itd.), kako bismo dobili jednu zaokruženu cjelinu. Dio psihološkog nasilja koji se odnosi na oštećivanje imovine, krađu, bacanje stvari, te iznuđivanje i krađu novca i slično, moguće je svrstati u novu kategoriju – *materijalno* nasilje i zlostavljanje (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2005.). Također je moguće dio verbalnog nasilja koje obilježava ponašanja kao što su vrijeđanje na nacionalnoj, religijskoj i rasnoj osnovi izdvojiti kao *kulturalno* nasilje, no u ovom su istraživanju takva ponašanja ipak svrstana u verbalno nasilje.

Naziv koji se često upotrebljava za nasilje među djecom jest *bullying* (od engleske riječi *bully*, što znači nasilnik).

Nasilje među djecom u domovima za djecu dosada nije bilo u fokusu istraživačkog interesa kod nas, za razliku od nasilja među djecom u školama. Ta je razlika neopravdana jer djeca u domovima imaju jednake potrebe i prava kao i sva druga djeca, pa tako i na rješavanje ove osjetljive problematike, što je moguće jedino nakon što se problem istraži. Potrebno je to posebno stoga što je djeci izdvojenoj iz svojih primarnih obitelji zbog različitih traumatskih iskustava potreban emocionalni, socijalni i kognitivni oporavak. Za njih se može reći da su u najvećem broju slučajeva u psihosocijalnom riziku. Imaju slabo razvijene socijalne vještine, premalo prijatelja svoje dobi, lošiju sliku o sebi, ne dobivaju dovoljno pažnje i potpore odraslih osoba (Sladović Franz, 2003.).

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA NASILJA MEĐU DJECOM U DOMOVIMA ZA DJECU NA PODRUČJU DALMACIJE

Cilj istraživanja: Cilj istraživanja bio je opisati značajke nasilja među djecom u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi na području Dalmacije utvrđivanjem vrsta i učestalosti (opisanih u ovom radu), te obilježja odnosa djelatnika prema tom problemu i korelata.

Uzorak istraživanja: Sudionici istraživanja bila su djeca iz domova za djecu na području Dalmacije: „Maslina” Dubrovnik, „Maestral” Split, te „Miljenko i Dobrila” Kaštel Lukšić – podružnica splitskoga doma „Maestral”. Djeca su bila obaju spolova, u dobi između 10 i 18 godina, smještena u navedene domove prema rješenju mjerodavnog CZSS-a, a u domu su boravila najmanje tri mjeseca na stalnom smještaju.

Instrument: Kao instrument upotrijebljen je *Olweusov upitnik Nasilnik/žrtva E01-SENIOR* (Olweus, 1998.),¹ izrađen za istraživanje nasilja među djecom u školama, te je za potrebe ovoga istraživanja prilagođen domovima za djecu. Prilagodba se uglavnom odnosila na to da je riječ *škola* zamijenjena izrazom *dom za djecu*, riječ *učenik* riječju *dijete*, a riječi *učitelji* i *stručni djelatnici škole* zamijenjene su izrazima *odgojitelji* i *stručni djelatnici* u domovima za djecu. Upitnik se sastojao od 46 pitanja: 36 o nasilju među djecom, dva o karakteristikama djetetova života u domu (zadovoljstvo ustanovom i broj bliskih prijatelja u njoj), za potrebe ovoga istraživanja dodana su dva pitanja o seksualnom uznemiravanju kako bi se proširile spoznaje o toj vrsti nasilja, pet pitanja o socio-demografskim obilježjima sudionika (spol, dob, naziv ustanove, broj godina u ustanovi i vrsta smještaja) i na kraju je ostavljena mogućnost djetetu da napiše još nešto, ako želi, o nasilju među djecom. Djeca su ispunjavala upitnik odlučujući se za jedan od ponuđenih dva do pet odgovora.

Postupak istraživanja: U lipnju 2006. godine provedeno je prikupljanje podataka u navedena tri doma za djecu. Učinili su to nezavisni ispitivači educirani za primjenu upitnika. Ispitivanje je provedeno u malim grupama od petero do desetero djece. Na način razumljiv djeci između 10 i 18 godina objašnjeni su im: svrha, važnost, trajanje, povjerljivost dobivenih podataka, anonimnost, zaštita privatnosti te pravo na odustajanje od sudjelovanja u bilo kojem trenutku istraživanja. Ispunjavanje upitnika trajalo je između 30 i 45 minuta, no nekoliko djece ispunjavalo ga je i dulje od sat vremena. Djeci koja su imala poteškoće u čitanju i pisanju ispitivači su pružili pomoć.

Istraživanje je provedeno u lipnju, dakle na kraju školske godine, jer se u periodu koji obuhvaća vrijeme od nekoliko mjeseci neprekidnog boravka u ustanovi očekuju najrealniji rezultati. Djeca tada imaju svježa iskustva o doživljajima. I u napatku za primjenu Olweusova *Nasilnik/*

¹ Primjerak prijevoda originalnog upitnika dobiven je ljubeznošću UNICEF-a Hrvatska. Šestomjesečni pokušaji stupanja u kontakt s autorom i otkupljivanja od njega prava na upotrebu upitnika bili su bezuspješni.

žrtva upitnika stoji da se on može upotrijebiti tek nekoliko mjeseci nakon početka školske godine jer su tada djeca već neko vrijeme u intenzivnoj međusobnoj interakciji, za razliku od npr. perioda nakon duljih praznika. Ujedno i pitanja u upitniku obuhvaćaju period od nekoliko posljednjih mjeseci (otprilike tri do pet).

Olweusov *Nasilnik/žrtva upitnik* ispunilo je 69,32 posto od ukupnog broja djece koja zadovoljavaju kriterije za ulazak u uzorak. Razlozi nesudjelovanja djece bili su: na dan provođenja istraživanja nisu bili u domu (odlazak k rodbini, bijeg, smještaj u bolnicu), odbili su sudjelovanje ili su upitnik ispunili na način neodgovarajući za obradu (npr. zaokruživali sve odgovore). Ostala su djeca uglavnom spremno i dragovoljno prihvatila sudjelovanje u istraživanju te pokazala interes za povratne informacije o rezultatima istraživanja i njegovim praktičnim implikacijama.

Pristanak za sudjelovanje u istraživanju tražio se od svake ustanove odvojeno (dopuštenje od etičkih povjerenstava ustanova), kao i dopuštenje za provođenje istraživanja od mjerodavnoga Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi. Istraživanje je provedeno u skladu s *Etičkim kodeksom istraživanja s djecom* (2003.), koji se temelji na *Konvenciji o pravima djeteta*. Upotrijebljeni upitnik za djecu prilagođen je dobi i zrelosti djece iz uzorka. Okolnosti u kojima se istraživanje provodilo bile su u dogovoru sa stručnim timovima ustanova, te nisu narušavale nikakvu tjelesnu, emocionalnu ni opću psihičku sigurnost sudionika.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Socio-demografske karakteristike djece

U istraživanju je sudjelovalo nešto više dječaka (52%) nego djevojčica (48%), ali razlika nije statistički značajna na cijelom uzorku. Srednja vrijednost dobi bila je 13,34 godine. Najveći broj djece imao je 10 i 12 godina, a najmanje je bilo najstarije djece, od 18 godina. Raspon duljine boravka sudionika u domu kretao se od nula godina, tj. nekoliko mjeseci, pa do 16, a srednja vrijednost bila je 6,02 godina.

Vrste nasilja među djecom i njihova učestalost, te ukupan broj djece u ulogama žrtve, nasilnika, obojega ili nijednoga

Olweusovim *Nasilnik/žrtva upitnikom* ispitivana je prisutnost verbalnoga, fizičkog, psihičkog, materijalnog, socijalnog i seksualnog nasilja

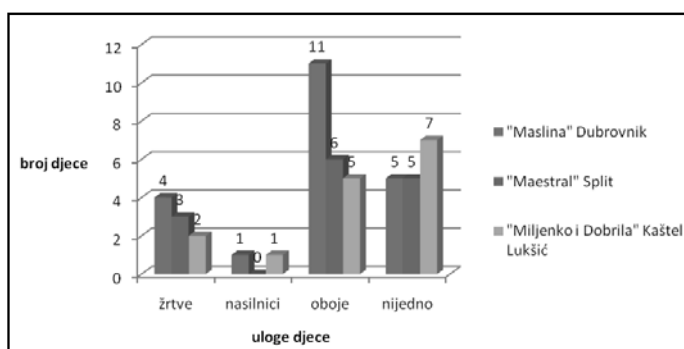
među djecom. Za svaku vrstu nasilja utvrđen je broj djece koja su bila žrtve, počinitelji, oboje ili nijedno (tablica 1).

Žrtvama nasilja među djecom smatrana su djeca koja su barem na jednoj čestici vezanoj za doživljaj nasilja „na vlastitoj koži” odgovorila da im se to dogodilo dva-tri puta mjesečno ili češće. Analogno tomu, nasilnicima su smatrana djeca koja su barem na jednoj čestici vezanoj za počinjenje nasilja među djecom odgovorila da su ga počinila dva-tri puta mjesečno ili češće. I žrtve i nasilnici jesu djeca koja su odgovorila da su u posljednjih nekoliko mjeseci bila i jedno i drugo. Za djecu koja su u svim česticama vezanim uz nasilje među djecom odgovorila da nisu imala to iskustvo u posljednjih nekoliko mjeseci ili su ga imali samo jednom ili dvaput smatrano je da nisu sudjelovala u nasilju među djecom.

Tablica 1. Prikaz uloga djece u svim vrstama nasilja prema spolu i prema ustanovi iz koje dolaze

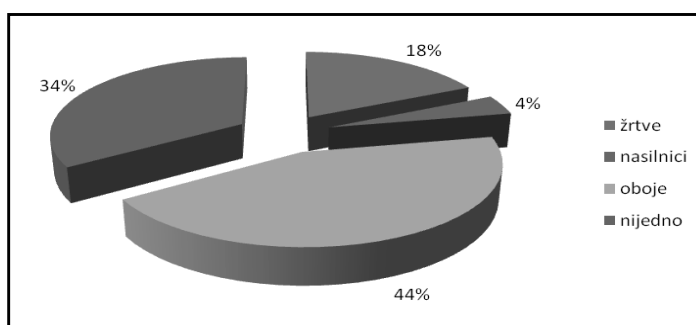
ULOGE DJECE U VRSTAMA NASILJA		prema spolu					prema ustanovi						UKUPNO N = 50		
		žensko N = 24		muško N = 26		razlike	Dom za djecu «Maslina» Dubrovnik N=21		Dom za djecu „Maestral” Split						razlike
		f	%	f	%		χ ² df	«Maestral» N=14		«Miljenko i Dobrića» N = 15		χ ² df			
						F		%	f	%	f				%
VERBALNO	žrtva	6	25,00	2	7,69	7,933	4	19,05	3	21,43	1	6,67	5,831	8	16,00
	nasilnik	0	0,00	6	23,08	3	4	19,05	0	0,00	2	13,33	6	6	12,00
	oboje	7	29,17	7	26,92	3	6	28,57	5	35,71	3	20,00	6	14	28,00
	nijedno	11	45,83	11	42,31	,047*	7	33,33	6	42,86	9	60,00	,442	22	44,00
PSIHIČKO	žrtva	5	20,83	2	7,69	7,254	3	14,29	2	14,29	2	13,33	4,033	7	14,00
	nasilnik	0	0,00	6	23,08	3	3	14,29	2	14,29	1	6,67	6	6	12,00
	oboje	5	20,83	5	19,23	3	5	23,81	4	28,57	1	6,67	6	10	20,00
	nijedno	14	58,33	13	50,00	,064	10	47,61	6	42,86	11	73,33	,672	27	54,00
SOCIJALNO	žrtva	5	20,83	5	19,23	3,883	6	28,57	3	21,43	1	6,66	7,949	10	20,00
	nasilnik	0	0,00	3	11,54	3	3	14,29	0	0,00	0	0,00	6	3	6,00
	oboje	2	8,33	4	15,38	3	2	9,52	2	14,29	2	13,33	6	6	12,00
	nijedno	17	70,83	14	53,85	,274	10	47,62	9	64,29	12	80,00	,242	31	62,00
FIZIČKO	žrtva	2	8,33	5	19,23	2,500	4	19,05	3	21,43	0	0,00	11,035	7	14,00
	nasilnik	4	16,67	4	15,38	3	6	28,57	1	7,14	1	6,67	6	8	16,00
	oboje	1	4,17	3	11,54	3	1	4,76	2	14,29	1	6,67	6	4	8,00
	nijedno	17	70,83	14	53,85	,475	10	47,62	8	57,14	13	86,66	,087	31	62,00
MATERIJALNO	žrtva	4	16,67	3	11,54	3,429	1	4,76	3	21,43	3	20,00	4,130	7	14,00
	nasilnik	0	0,00	3	11,54	3	2	9,52	1	7,14	0	0,00	6	3	6,00
	oboje	1	4,17	2	7,69	3	2	9,52	0	0,00	1	6,67	6	3	6,00
	nijedno	19	79,17	18	69,23	,330	16	76,19	10	71,43	11	73,33	,659	37	74,00
SEKSUALNO	žrtva	4	16,67	4	15,38	,149	6	28,58	1	7,14	1	6,67	5,720	8	16,00
	nasilnik	1	4,17	1	3,85	3	1	4,76	0	0,00	1	6,67	6	2	4,00
	oboje	2	8,33	3	11,54	3	2	9,52	2	14,29	1	6,67	6	5	10,00
	nijedno	17	70,83	18	69,23	,985	12	57,14	11	78,57	12	80,00	,455	35	70,00

Rezultati istraživanja pokazali su da su u domovima za djecu prisutne sve vrste nasilja među djecom i one se razlikuju po učestalosti, tj. broju djece koja su sudjelovala u nasilju. Ako za svaku od šest vrsta nasilja oduzmemo broj djece koja u njemu nisu sudjelovala, dobijemo ukupan broj djece koja su bila sudionici kao žrtve, nasilnici ili oboje. Tako gledajući, najzastupljenije je verbalno nasilje među djecom (jer je 56 posto djece sudjelovalo u njemu), zatim psihičko (46%), fizičko i socijalno (38%), seksualno (30%) te – najmanje – materijalno nasilje (26%). U svim su vrstama nasilja sudjelovali dječaci i djevojčice, i ne postoje statistički značajne razlike u spolu kada su u pitanju uloge djece, osim u verbalnom nasilju. Među žrtvama je značajno više djevojčica, a među nasilnicima dječaka. U svakom domu bile su prisutne sve vrste nasilja. Dakle, situacija po pitanju nasilja među djecom u domovima vrlo je slična.

Slika 1. Grafički prikaz uloga sudionika u nasilju među djecom

Ukupno je **66 posto** djece u domovima imalo iskustvo u nasilju među djecom, kao žrtve, nasilnici ili oboje. Ostalih 34 posto djece nije sudjelovalo, odnosno najveća je vjerojatnost da su bili promatrači toga nasilja.

Slika 2. Udio uloga žrtve, nasilnika, obojega i nijednoga u ukupnom uzorku

NASILJE MEĐU DJECOM U ŠKOLAMA

Prva istraživanja nasilja među djecom napravljena su u skandinavskim zemljama, zatim u Velikoj Britaniji, Japanu, Nizozemskoj, SAD-u, Kanadi i Australiji, a odnosila su se na nasilje među djecom u školi (prema Olweus, 1998.).

Sve razvijene europske zemlje aktivno se bave ovim socijalnim problemom u posljednja tri desetljeća. Njihova istraživanja o prisutnosti nasilja među djecom u školi daju sljedeće podatke o postotku žrtava nasilja među djecom u školskoj populaciji: u Finskoj šest posto, u Norveškoj 14 posto, u Švedskoj 15 posto, u Engleskoj 19 posto, u Španjolskoj 17 posto, a u Italiji čak 41 posto djece (Olweus, Limber i Mihalic, 1999.; Sunko, 2001.; Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2005.; Radočaj, 2005.). U australskim školama 17 posto djece žrtve su nasilja među djecom, a u američkim 16 posto školske djece (Field, 2004.; Radočaj, 2005.). Iznesene podatke nije moguće bezrezervno uspoređivati jer nisu dobiveni istim instrumentima, ali se u stručnoj literaturi upotrebljavaju ove brojke.

Hrvatsko istraživanje nasilja među djecom kod 309 zagrebačkih osnovnoškolaca koje je proveo UNICEF Hrvatska (2003.) govori da je 33 posto djece bilo izloženo nasilju od vršnjaka, a 17 posto njih bilo je nasilno prema vršnjacima u posljednjih nekoliko mjeseci. Prema istraživanju *Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba* provedenom na 4900 učenika od četvrtoga do osmog razreda osnovnih škola u 13 gradova Hrvatske, njih 27 posto izjavilo je da je svakodnevno bilo žrtvama zlostavljanja druge djece, a 16 posto ih je bilo nasilno prema drugoj djeci. Među žrtvama je jednak broj dječaka i djevojčica, no dječaci su češći nasilnici (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2005.). Do rezultata da su dječaci češći nasilnici došlo se i u drugim istraživanjima u svijetu (Fekkes, Pijpers i Verloove-Vanhorick, 2005.; Glew i sur., 2005.).

Diljem Zapadne Europe i svijeta, u osnovnim su i srednjim školama napravljena mnoga istraživanja o nasilju među djecom, koje je sagledavano iz različitih perspektiva. Slijede neki rezultati tih istraživanja.

U Finskoj je to nasilje istraživano na uzorku od preko 16 tisuća djece u dobi između 14 i 16 godina (Kaltiala-Heino i sur., 1999.), gdje su rezultati pokazali snažnu povezanost žrtava i nasilnika s depresivnim stanjem, dok su suicidalne ideje češće kod žrtava. Povezanost nasilnika s depresivnim stanjima objašnjavaju socijalnom izolacijom od vršnjaka

zbog svojih neprihvatljivih ponašanja. Kod njih je također zabilježeno da u obiteljima im nema emocionalne povezanosti među članovima, kao ni dosljednog discipliniranja djece.

Slično istraživanje, također u Finskoj (Kumpulainen i Rasanen, 2000.), potvrdilo je da sudjelovanje u nasilju među djecom ostavlja posljedice na psihičko zdravlje u adolescentskoj dobi. Naime, istraživanje je provedeno za isti uzorak djece u vrijeme dok su imali osam, zatim 12 i 15 godina, a sudjelovali su njihovi roditelji i učitelji. Djeca su svrstana u četiri kategorije: žrtve, nasilnici, oboje i nijedno. Utvrđeno je da su psihijatrijski problemi (hiperaktivnost, ekstravertiranost, introvertiranost, psihosomatski problemi, problemi u stvaranju odnosa) u dobi od 15 godina znatno češći kod djece koja su s osam ili 12 godina bila uključena u nasilje među djecom kao žrtve, nasilnici ili oboje, nego kod djece koja nisu sudjelovala. Najviše psihijatrijskih problema imala su djeca koja su bila oboje, i žrtve i nasilnici.

U Nizozemskoj je provedeno istraživanje (Fekkes i sur., 2006.) učinka primijenjenoga Olweusova *antibullying programa* dvije godine nakon njegove primjene. Analize su rađene na razini škole, razreda i na individualnoj razini učenika. Provedeno je u 47 osnovnih škola na uzorku od 3816 djece između 9 i 12 godina. Istraživanje je pokazalo da je nakon provedenog programa broj žrtava smanjen za 25 posto. Program je uključivao rad s učiteljima, djecom i roditeljima djece.

U Americi su (Urban, West Coast) provedena slična istraživanja (Glew i sur., 2005.), također Olweusovim *Nasilnik/žrtva upitnikom* u 27 škola na uzorku od preko 3500 djece u dobi od 8 do 11 godina. Kod većine djece uključene u nasilje prisutan je bio osjećaj nesigurnosti, tuge i nepripadanja školi, češće su udaljavani i isključivani iz škole. Trećina žrtava izjavila je da osjeća nervozu i paniku, te oslabljenu koncentraciju. Pokazalo se i da postoji povezanost između uloge žrtve i žrtve/nasilnika s lošim akademskim postignućem. Bilo je podjednako dječaka i djevojčica, a dječaci su češće bili nasilnici i žrtve/nasilnici.

U Australiji je (Bond i sur., 2001.) provedeno istraživanje o povezanosti nasilja među djecom s anksioznošću i depresijom u ranim tinejdžerskim godinama. Istraživanje je obavljeno među djecom od osam godina, a zatim ponovljeno kada su imala devet godina. Sudjelovalo je ukupno 2559 djece. Rezultati govore da dijete koje je žrtva nasilja među djecom ima loše socijalne odnose poslije u adolescentskoj dobi te probleme anksioznosti i depresije, posebno djevojčice. Nadalje, u

prilog stabilnosti uloge žrtve govori i podatak da su dvije trećine djece koja su bila žrtve s osam godina to bile i s devet godina.

Nasilje među djecom u školama istraživano je širom zemaljske kugle. Tako rezultati istraživanja u dva grada u Koreji (Kim i sur., 2004.) govore da je u njihovim srednjim školama 40 posto djece bilo uključeno u nasilje među djecom, a uzorak je činilo 1756 djece. Što se tiče vrsta nasilja, najviše je bilo socijalnoga, zatim verbalnog, psihičkog i fizičkog, ali s malim razlikama u zastupljenosti svake vrste. Rezultati su dobiveni na dva načina, osobnim izjavama učenika i izjavama njihovih kolega o njima. Znatno je više dječaka sudjelovalo u nasilju među djecom nego djevojčica. Istraživana je povezanost sudjelovanja u nasilju među djecom s nekim demografskim karakteristikama (spol, broj članova obitelji s kojima žive, stupanj obrazovanja roditelja i socioekonomski status mjeren skalom od pet stupnjeva). Utvrđeno je da češće u nasilju među djecom sudjeluju ona djeca koja dolaze iz obitelji kod kojih su prisutni razni problemi, ali i djeca visokoga i niskog socioekonomskog statusa obitelji.

Godine 2005. provedeno je (Due i sur.) i opsežno istraživanje u 28 zemalja koje je pokazalo snažnu vezu između 12 fizičkih i psihičkih simptoma (glavobolja, stomačne tegobe, bol u leđima, problemi spavanja, jutarnji umor, vrtoglavica, slabost, razdražljivost, nervoza, osamljenost, isključenost i bespomoćnost) s ulogom žrtve nasilja među djecom, na uzorku od preko 123 tisuće djece u dobi od 11 do 13 godina. Pokazalo se da postoje razlike među zemljama, od Grenlanda na sjeveru do Izraela na jugu, preko SAD-a na zapadu i Rusije na istoku, ali također postoji i stabilna povezanost između sudjelovanja u nasilju među djecom i navedenih simptoma. Stoga su u svim zemljama preporučeni *antibullying* programi.

Aktivno bavljenje problemom nasilja među djecom u Jugoistočnoj Europi započelo je kasnije nego u Zapadnoj. Neki od razloga proizlaze iz socijalizma, kada su institucije bile iznimno zaštićene i priznavanje nasilja među djecom u njima rušilo je ugled institucija, pa tako i cijeloga društvenog sustava. Osim toga, u zemljama Jugoistočne Europe prisutan je nedostatak edukacije, informacija i literature prevedene na nacionalne jezike. Nasilje među vršnjacima u Jugoistočnoj Europi u porastu je zbog istih razloga kao i Europskoj uniji, ali su prisutni i dodatni razlozi, specifični za tranzicijske zemlje. Tranzicija iz socijalizma u nove oblike društvene organizacije, osobito razvoj tržišne ekonomije, može se povezati s promjenama u društvenoj strukturi stanovništva, kao i promjenama sustava vrijednosti,

osobito kod mladih. U doba socijalizma prevladavale su vrijednosti poput jednakosti, kolektivizma i solidarnosti. Stari sustavi normi raspali su se prije nego su uspostavljeni novi. Ideologiju kolektivizma zamijenila je ideologija individualizma. Glavni cilj postala je osobna korist, a dobrobit je zajednice zanemarena (Mikuš Kos, 2004.).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Za razliku od istraživanja nasilja među djecom u školama, temeljitih i ozbiljnih istraživanja nasilja među djecom u domovima za djecu kod nas dosada nije bilo, unatoč svijesti stručnjaka, pa i javnosti, o njegovoj dugotrajnoj prisutnosti. Tako je nepoznavanje brojčanih pokazatelja činilo problem sporadičnim i time umanjilo mogućnosti djelotvornog odgovora na njega. Stoga, dobiveni podaci ovdje predstavljenog istraživanja koriste stvaranju početne baze podataka o ovom problemu. Rezultati mogu poslužiti kao podloga za unaprjeđenje stručnog rada, za stručne sugestije u prevenciji i tretmanu na području nasilja među djecom. Konačni rezultati mogu biti od koristi za izradu specifičnog programa rada, posebno za djecu visokog rizika za nasilno ponašanje, kao i za žrtve u nasilju među djecom.

S obzirom na metodološka ograničenja kod formiranja i poopćivanja zaključaka na osnovi dobivenih rezultata koja proizlaze iz malog uzorka ($N = 50$) i činjenice da je uzorak geografski ograničen na područje Dalmacije, spoznaje o ovoj temi, nasilja među djecom u domovima za djecu, poželjno je proširiti budućim istraživanjima. Istraživanja bi trebalo provoditi na većem broju sudionika, a moguće da bi i manji broj ponuđenih odgovora spriječio da određene kategorije odgovora budu slabo zastupljene. Također, rezultate ovoga ali i budućih istraživanja vrijedilo bi nadopuniti i provjeriti kvalitativnim ispitivanjem djece o njihovoj percepciji dobivenih rezultata i nekim specifičnim pitanjima o nasilju među djecom.

U ovom istraživanju postotak djece koja su bila i žrtve i nasilnici iznosio je 44 posto, što je nešto manji (ali sličan) rezultat od onoga dobivenog u Velikoj Britaniji (Barter i sur., 2004.), iako se ondje radilo o malim domovima, s maksimalno desetero djece. Tamošnjim istraživanjem nasilja među djecom u javnoj skrbi došlo se do podatka da je polovica djece u nasilju među djecom bila u ulozi i žrtve i nasilnika. To istraživanje nasilja među djecom provedeno je u 14 dječjih domova, intervjuiranjem 71 djeteta u dobi od šest do 17 godina, obaju spolova, a podaci su dobiveni dubinskim intervjuom,

što ostavlja mogućnost detaljnijega prisjećanja i sagledavanja događaja, pa stoga i većega postotka djece koja su sudjelovala u nasilju među djecom.

Također, ovo istraživanje otkriva da je verbalno nasilje među djecom najčešće i u njemu sudjeluje više od polovice domske populacije (56%), a slično potvrđuju i neka druga istraživanja u domovima i školama (Barter i sur., 2004., Marušić i Pavin Ivanec, 2008.).

Općenito, radilo se o nasilju među djecom u školama ili domovima za djecu, obilježja žrtava, nasilnika i žrtava/nasilnika jednaka su i nose iste poteškoće (fizičke i psihičke), bez obzira na to gdje se nasilje događalo. Posebna je poteškoća ako se uloga djeteta koju ono ima u nasilju među djecom u školi ponavlja i u domu, a što se može očekivati. U tom slučaju dijete koje je žrtva nema sigurno mjesto gdje se može skloniti, kao što to može dijete iz redovne populacije u svojoj obitelji. Također je očekivati da na psihosocijalni razvoj djeteta koje je žrtva ili nasilnik i u školi i u domu to ostavlja negativne posljedice.

Sveukupno, postotak djece koja su žrtve u nasilju među djecom u školama kod nas kreće se između 27 i 33 posto (UNICEF, 2004. i Poliklinika za zaštitu djece i mladeži, 2005.), a u domovima za djecu iznosi 62 posto – od toga, 18 posto djece samo su žrtve, a 44 posto njih jesu žrtve/nasilnici (Jaman, 2009.). Mogli bismo zaključiti da je nasilja među djecom više u domovima, ali tu se radi o djeci koja se međusobno poznaju i žive zajedno, te su neprestano u međusobnim interakcijama, što nije slučaj u školama.

LITERATURA

1. Barter, C., Renold, E., Berridge, D. and Cawson, P. (2004.), *Peer violence in children's residential care*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
2. Bond, L., Carlin, J. B., Thomas, L., Rubin, K. i Patton, G. (2001.), Does bullying cause emotional problems? A prospective study of young teenagers. *British Medical Journal*, br. 323: 480-484.
3. Due, P., Holstein, B. E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P., Currie, C., The Health Behaviour in School-Aged Children Bullying Group (2005.), Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health*, br. 2: 128-132.
4. *Etički kodeks istraživanja s djecom* (2003.), Zagreb: Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
5. Fekkes, M., Pijpers, F. I. M. i Verloove-Vanhorick, S. P. (2006.), Effects of Antibullying School Program on Bullying and Health Complains. *Pediatrics and Adolescent Medicine*, br. 160: 638-644.

6. Fekkes, M., Pijpers, F. I. M., Fredriks, M., Vogels, T. i Verloove-Vanhorick, S. P. (2006.), Do Bullied children Get Ill, or do Ill Children Get Bullied? A Prospective Cohort Study on the Relationship Between Bullying and Health-Related Symptoms. *Pediatrics*, br. 117: 1568-1574.
7. Field, E. M. (2004.), *Živjeti bez nasilja*. Zagreb: Naklada Kosing.
8. Glew, G. M., Fan, M.-Y., Katon, W., Rivara, F. P. i Kernic, M. A. (2005.), Bullying, Psychosocial Adjustment, and Academic Performance in Elementary School. *Pediatrics and Adolescent Medicine*, br. 159: 1026-1031.
9. Jaman, A. (2009.), *Nasilje među djecom u ustanovama socijalne skrbi*. Zagreb: Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu – Studijski centar socijalnog rada. Magistarski rad.
10. Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Marttunen, M., Rimpela, A. i Rantanen, P. (1999.), Bullying, depression, and suicidal ideation in Finnish adolescents: school survey. *British Medical Journal*, br. 319: 348-351.
11. Kim, Y. S., Koh, Y.-J., Leventhal, B. L. (2004.), Prevalence of School Bullying in Korean Middle School Students. *Pediatrics and Adolescent Medicine*, br. 158: 737-741.
12. *** (1989.) *Konvencija o pravima djeteta*
13. Kumpulainen, K. i Rasanen, E. (2000.), Children involved in bullying at elementary school age: their psychiatric symptoms and deviance in adolescence. *Child Abuse & Neglect*, br. 12: 1567-1577.
14. Marušić, I. i Pavin Ivanec, T. (2008.), Praćenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama. Spolne razlike u učestalosti i vrstama nasilnog ponašanja. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 15 (1), 5-19. Zagreb: Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu – Studijski centar socijalnog rada.
15. Mikuš Kos, A. (2004.), Nasilje i maltretiranje među vršnjacima u jugoistočnoj Europi. U: Krnić, S. i Hradas, I. (ur.), *Nasilje u školama – izazov lokalnoj zajednici*, 75-81. Zagreb: Ibis grafika.
16. Olweus, D. (1998.), *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.
17. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2005.), *Nasilje među djecom*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
18. Radočaj, T. (2005.), Nasilje među djecom. *Dijete i društvo*, 7 (1), 102-115. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
19. Sladović Franz, B. (2003.), *Psihosocijalni razvoj djece u dječjim domovima*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
20. Sunko, E. (2001.), Nasilje među školskom djecom. *Školski vjesnik*, časopis za pedagoška i školska pitanja, vol. 50, br. 1, 85-94. Split: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
21. UNICEF (2003.), *Sažetak rezultata istraživanja nasilja u školama u Hrvatskoj*. www.unicef.hr
22. Vlada Republike Hrvatske (2004.), Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima. *Dijete i društvo*, 6 (1), 101-112. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

UDC:364.271:37.06(047.31)

Preliminary communication

Accepted: 12. 5. 2009.

Confirmed: 15. 9. 2009.

BULLYING IN INSTITUTIONS FOR CHILDREN WITHOUT ADEQUATE PARENTAL CARE

Comparison with bullying in schools

Anita JAMAN MSc

Children's home „Maestral”, Split

Branch „Miljenko i Dobrila”, Kaštel Lukšić

Summary: *The paper describes a part of results of the research about bullying, which was carried out in June 2006 within a wider research. The research among children without parental care was conducted in the region of Dalmatia in three institutions for children without adequate parental care (“Maslina” Dubrovnik, “Maestral” Split and its branch “Miljenko i Dobrila” Kaštel Lukšić) in three days. The results of the study were then compared with the available results of the researches about violence among schoolchildren. The results of the study have shown that altogether 66% of children in the previously mentioned institutions had participated in violence as victims (18%), bullies (4%) or both (44%) during the previous few months. All types of abuse had been present and occurred in the following order due to frequency: verbal (as the most frequent), mental, social, physical, sexual and material abuse. No significant difference between institutions has been established in terms of types, frequency or characteristics of bullying. Considering the established occurrence of bullying in children's homes, it seems obvious that it is not possible to resolve the problem with individual experts' activity. Therefore it is essential to organize an overall prevention and intervention program with specific activities, similar to the UNICEF's “Safe and encouraging environment in schools”. In the research the Olweus bully/victim questionnaire (Olweus, 1998.) was used, on the small sample of 50 children, which makes the concluding process and the generalization of conclusions quite limiting.*

Key words: *institution for children without adequate parental care, bullying in children's homes, bullying in schools, victim, bully*
